
Rad sa znanstvenoga skupa
UDK 821.163.42(091) Bartolić (497.5)
Primljeno 2010-03-30

BARTOLIĆEV PRILOG POVIJESTI SJEVERNOHRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Zvonko Kovač, Zagreb

Sažetak

U radu se govori o razvedenom književno-povijesnom i kritičkom radu Zvonimira Bartolića s naglaskom na možebitnu književnu i kulturnu povijest "sjevernohrvatske književnosti", kako ju je on sam mogao zamišljati i ostvarivati. Pokazuje se da ona u Bartolićevu istraživanju ima posebno mjesto, dapače da se može rekonstruirati njezin vertikalni kontinuitet od kajkavske (međimurske) narodne književnosti i hrvatskoga protestantizma, preko baroka i prosvjetiteljstva, do preporoditelja, ruralne i pučke književnosti, suvremene književnosti i kritike te "njezina" časopisa Hrvatski sjever. Isto tako, pokazalo se da širok dijapazon otvorenih tema i privremeno zaključenih projekata svojim bogatim rezultatima pozivaju na određenu sistematizaciju urađenoga, kao i daljnji rad na sličnim pitanjima, piscima i djelima.

Ključne riječi: književna i kulturna povijest, vertikalni kontinuitet, "sjevernohrvatska književnost"

I.

Opseg pojma, odnosno sintagme *sjevernohrvatska književnost* nije udomaćen u našim kritičkim, esejističkim ili književnopovijesnim radovima. Vinko Brešić u svom prilogu hrvatskoj književnoj topografiji, zagovarajući regionalnu slavonsku književnost i novi regionalizam, podsjeća da je bilo pokušaja razgraničenja hrvatske mediteranske književne i kulturne sfere od srednjoeuropske, kontinentalne, pa i ozbiljnijih tipologija poput one Pavla Pavličića koji hrvatsku prozu dijeli u dvije grane – sjevernu i južnu, pa i skicira svojevrsnu poetiku tih dvaju regionalno uvjetovanih "pripovjednih krugova", dapače on u tome vidi ne samo dva načina doživljavanja zbilje nego i dva načina shvaćanja književnosti, pa i dva različita

svjetonazora. U svezi sa hrvatskim pjesništvom prošloga stoljeća Brešić spominje "sredozemstvo u pjesništvu toga razdoblja" kod Cvjetka Milanje i studiju Sanjina Sorela o mediteranizmu u poeziji Tončija Marovića Petrasova.

Ne ulazeći detaljnije u pitanja starije hrvatske književnosti, čije je mediteranstvo općenacionalnoga značenja, kao i od prvorazrednoga slavističkoga interesa, niti ne problematizirajući odnos mediteranskoga i balkanskoga kulturnog kruga (centrizma), čije je prožimanje i međusobna uvjetovanost vrlo bitna i za cjelinu hrvatskoga, osobito južnohrvatskoga, nacionalnoga, kulturnog i književnog prostora, ostaje za našu temu zanimljivo pitanje razdiobe ili relativnoga jedinstva kontinentalne, panonske, sjevernohrvatske književnosti, jer ni ona nije bez aporija. Naime, imajući pred očima prije svega slavonski dio književnosti hrvatskoga sjevera Vinko Brešić je svjestan da bi se on mogao prikazati kroz srednjoeuropsku, ali i sjeveroistočnu regiju, "koja se s obzirom na zajedničko iskustvo prostora – nasuprot mediteranskome i južnome s *morem* kao središtem – nudi kao varijanta panonskoga tipa, onda je to u prvom redu *zemlja*, preciznije: *doživljaj zemlje koji*", kako se može zaključiti na osnovi obrađene literature, "u osnovi određuje *jaka emocionalna percepcija* a s njome i specifičan kontinentalni književni diskurs." (Brešić 2004: 45-48, 107). Pa ipak, složiti ćemo se da hrvatski kontinentalni književni prostor, također nije ni jezično niti kulturno jedinstven, pa ima mjesta i za gotovo već ustaljeni, barem u čakovečko-varaždinskom krugu, pojam - hrvatskoga sjeverozapada, koji dobro pokriva književnost i kulturu nastalu na kajkavskom području, ne nužno i samo hrvatsku kajkavsku književnost.

Pozorno pretražujući po brojnim knjigama Zvonimira Bartolića, čija je serija od osam-devet knjiga u naslovu sjevernohrvatske teme koliko važna toliko i nedovoljno valorizirana u središnjim institucijama hrvatske književne povijesti, nisam naišao na njegovo pobliže određenje toga nadnaslova; osim jednoga poglavlja pete knjige *Sjevernohrvatske teme – Hrvatski sjever i suvremena hrvatska književnost*, u koje uvrštava svoje novije radove o Mihovilu Pavleku Miškini, Josipu Kropetu Alkaru i Vinku Kosu, Nikoli Paviću te Mati Meršiću Miloradiću i hrvatskoj ruralističkoj književnosti. Njegova odluka da svom časopisu, umjesto planiranoga *Hrvatskoga sjeverozapada*, da naziv glasila Međimorskog prosvjetnog društva *Hrvatski sjever*, kao i da seriji svojih knjiga nadjene naziv *sjevernohrvatske teme*, čini se da nema neku određenu regionalnu ili tipološku ograničenost. Jednom je on zamjena za Međimorje i za najsjevernije naše pisce, drugi put on pokriva cjelinu hrvatske kajkavske književnosti, a najčešće se u njega upisuju sva najznačajnija ili imalo važna imena s hrvatskoga književnoga sjevera, pri čemu njegova sjeveroistočna, slavonska polovica ostaje uglavnom izvan Bartolićeva interesa (osim u slučajevima, kad o hrvatskim piscima piše izvan bilo kakvog regionalnog ili zavičajnog konteksta, kao kada piše o Ivanu i Matiji Mažuraniću,

Eugenu Kumičiću, Vladimiru Nazoru, Augustu Cesarcu ili Vesni Parun i sl.). Kao što mu je empirijski, iskustveno-esejistički pristup, neopterećen unutarnjim tipologijama ili metodološkim ograničenjima, omogućavao da s jednakom voljom i podjednakim zanosom piše o velikim i zanemarenim djelima hrvatske književnosti, tako je i širina opsega pojma *sjevernohrvatska književnost* u Bartolića vjerojatno tek pragmatična, ali i snažna zavičajna orijentacija, jednom koncentrirana na rodnu Dubravu na Dravi, drugi put na *Hortus Croatiae*, kao sjeverni cvijetnjak, prednji vrt hrvatske književnosti, jednom kao opsjednutost Zrinskim ili zarobljenost hrvatskom nesretnom povijesti, drugi put kao oduševljena oda boljim piscima ili našim skromnim goricama, svejedno.

II.

Jedno od rijetkih mjesta teorijske refleksije Bartolićeve esejistike i u filologiji utemeljene književne znanosti jest promišljanje o periodizacijskim problemima hrvatske književnosti. Navodeći, s osloncem na Antuna Barca, glavne razloge nesređena stanja, uz opis obrada u pojedinim povijestima hrvatske književnosti, Bartolić će zapisati: "Vezana raznim tradicijama, kao i raznim drugim teškoćama koje stoje na putu svakom povjesničaru književnosti, niti jedna povijest hrvatske književnosti nije uspjela ostvariti ideal teoretskih zahtjeva, pa tako niti jedna nije periodizaciju hrvatske književnosti ostvarila na imanentnim književnim, stilskim i žanrovskim značajkama, već na ekstraliterarnim omeđivanjima značajnim povijesnim događajima ili pak u kombinaciji s njima." (Bartolić 1985: 157).

I Bartolićeva moguća povijest "sjevernohrvatske književnosti", kako god je shvaćali, u užem ili širem smislu, vjerojatno bi imala sličnih nedostataka. Pokušamo li samo u osnovnim crtama opisati kako bi ona mogla izgledati, na osnovi prebogat autorove ostavštine, utemeljene na arhivskim istraživanjima, uredničkom radu, marljivom radu u knjižnicama, možemo reći da bi ta sjeverozapadna hrvatska književna i kulturna povijest i kada ne bismo znali za sjeveroistočnu, slavonsku i panonsku, i kada ne bismo znali za južnu, mediteransku, pa i bosansko-franjevačku, slijedom pojedinih razdoblja samo Bartolićevim radom bila raspoznatljiva gotovo u svom punom vertikalnom kontinuitetu.

Dvije teme iz zanimanja Zvonimira Bartolića konkuriraju za početno poglavlje takve parcijalne književne povijesti. Slično kao i u slovenskim književnim povijestima, početke pisane kulture potrebno je vezati uz protestantizam, uz Jurja Zrinskog i tiskaru u Nedelišću (osobito njegovo zanimanje za Pergošićev *Decretum* koji je Bartolić pomnom akribijom pripremio za pretisak), a osnove usmene svjetovne književnosti uz prebogatu međimursku narodnu pjesmu i njezine istraživače (prije svih - Vinka Žganca). Obje su kulturne i književne djelat-

nosti, kao i njihovo istraživanje, imale važno društveno značenje: uz protestantizam povezane su prve tiskane knjige na narodnom, kajkavskom jeziku, a uz narodnu pjesmu i Žgančevu djelovanje konačno ujedinjenje Međimorja s maticom zemljom. Obje su kulturne i književne aktivnosti i inače važne za legitimaciju nacionalne književnosti, pa i same nacionalnosti: prva dokumentira visoki stupanj pisane kulture, dok druga svjedoči o bogatom, književnom, duhovnom životu naroda.

Niti naredno razdoblje, *doba baroka*, nije bez svoga kapitalnoga predstavnika koji nije samo važan za sjeverozapadnu hrvatsku kajkavsku književnost nego ima nacionalno značenje - *Jurja Habelića*, o kojemu je Bartolić napisao vrsnu, zasigurno i danas nepremašenu monografiju. Svoje je pomno, filološko i kulturno-povijesno istraživanje Bartolić spretno uklopio u svojedobno aktualno intenzivno bavljenje mlađih stručnjaka hrvatskim barokom, da bi u krajnjem rezultatu dao kompleksan portret možda najznačajnijega proznog pisaca starije književnosti, propovjednika iznimna stila, približivši se svojim analizama visokim standardima stilističke kritike zagrebačke književno-znanstvene škole. I monografija, kao i razdoblje baroka, međutim, nisu ostali "nepopunjeni" brojnim povijesnim činjenicama ili vrijednostima iz hrvatske kulturne povijesti, kao i nadopunjeni s napisima o manje poznatim piscima, poput Juraja Muliha ili Petra Berkea, a onda i Ivana Belostenca kao proznog pisca te *Putnog tovaruša* Katarine Zrinski Frankopan, koji će u Bartolićevim rukama doživjeti i međunarodno zapaženo bibliofilsko izdanje. (Oduvijek sam o starijim kajkavskim napisima, bilo da su to propovijedi, oporuke ili molitvenici, dijelio s Bartolićem isto uzbuđenje, pravi užitek u čitanju, sve i kada nisu pisani kao književna djela, jer im stara kajkavština daje onu patinu, onu stilsku zališnost koju imaju i dobra pjesnička djela.)

Za kajkavski jezik i književnost hrvatskoga sjevera posebno je osjetljivo razdoblje romantizma. Dugo se nije znalo da je početak devetnaestoga stoljeća, nakon plodnoga prosvjetiteljstva u svim strukama *horvatske učenosti*, pa i u književnosti, da spomenem samo najpoznatijega Tituša Brezovačkog, imao i svoje protoromantičke uzlete. Bartolićevo traganje za zagubljenom epskom tradicijom kajkavskoga prostora, njegovo uvjerenje da je ona morala biti bogatija, osobito oduševljenje epskim spjevom, došlo je na vidjelo povodom afirmacije Tomaša Goričanca i njegova spjeva *Opseđenje i poboj sisečki*. Još su dva razloga bila povodom Bartolićeve nadahnute ocjene Goričančeva herojskoga epa slična Mažunarićevu, naglašena nacionalna osviještenost epskoga subjekta, a od autora rođena u Međimorju! Ovdje ne treba zaboraviti i priloge poput onoga o donjo-dubravskom pučkom pjesniku Stjepanu Belovariju.

Naravno, zamah je možebitne hrvatske književnosti na kajkavskom bio žrtvovan u korist općehrvatskoga književnog jezika, ali Zvonimir Bartolić tu činjenicu,

premda je o tome često pisao sa žaljenjem i sa strasnom obranom hrvatskoga jezika prirodno oslonjena na svoje dijalekte, zapravo ne uzima dramatično. Volio je puno i vrlo razvedeno pisati na književnom jeziku, na jeziku često prošaranom kakvom kajkavskom niti, volio je unositi u standardni jezik kajkavske izraze i zalagati se za njih, ali nije zapostavljao u svom stručnom, nastavnom i znanstvenom djelovanju i djela sjevernohrvatskih pisaca koja su pisana na hrvatskom suvremenom književnom jeziku. Neće među njima praviti razliku, osobito kada je riječ o piscima dvadesetoga stoljeća. Uz već spomenute, među najvažnije pisce iz našega kraja u Bartolićevu obzoru naći će se višestruko i Krleža i Slaviček, Miškina s hrvatskim književnim ruralizmom, ali i Ernest Fišer, Ljubica Duić, Božica Jelušić i mnogi drugi. Svi oni, ne samo sa svojim kajkavskim tekstovima, ali i mnogi domaći kajkavski pisci, prije svih Nikola Pavić kao jedna od omiljenih Bartolićevih tema, slično i Đuro Vilović, pa i pučki pjesnici poput Florijana Andrašeca, i mnogi drugi. Ilustrirajmo Bartolićevo razvedeno kritičko pisanje jednim primjerom, njegovom kritikom Milivoja Slavičeka, nekom vrstom opisa prijeloma suvremene književnosti: "Naime, niti danas se ne može poreći da je Slaviček pjesnik modernog gradskog čovjeka, Velikog Malog čovjeka (Pavletić), pjesnik skeptičnog junaka našeg doba, antijunaka, nepretencioznog ali ironičnog, onoga koji živi između ideala mira i skepse, u stalnom strahu da taj idealni mir zauvijek ostaje nedohvatljiv. Držim da su sve te atribucije točne, ali samo za jedan dio njegova pjesništva, negdje do sedamdesetih godina, kada se njegov junak, njegov pjesnički ego – iznevjeren u svojem strpljenju – počinje buditi iz povijesnog sna. Spoznavši da obećanja 'ponosnog dvadesetog stoljeća' počinju ismijavati to njegovo strpljenje, on se od mesijanskog propovjednika preobraća u gnjevnog prosvjednika protiv ravnodušnosti, koja je u njegovim posljednjim zbirkama – *Otvoreno radi (eventualnog) preuređenja, Pjesme neke buduće knjige, Trinaesti pejzaž, Teror/Terror* – uključujući i zbirku *Sjaj ne/svakodnevice*, postala glavni, gotovo opsesionantni motiv pobune." (Bartolić 1991: 102).

Ukratko, da zaključim s ovim uvodnim pregledom, slično kao i o kulturi reformacije i književnosti baroka, o književnosti hrvatskoga modernizma, pa i o suvremenim piscima, Bartolić piše podjednako oduševljeno o velikim kao i manjim, pa i o nepoznatim i tragom našeg nemara ili ideološke isključivosti zanemarenim i obeshrabenim piscima, približivši se kao povjesničar književnosti dobrodošlom relativizmu hijerarhija, istodobno respektirajući kanonske pisce uz gotovo programatsku orijentaciju, naime nezapostavljanja "veličine malenih", odnosno prikazivanja cjeline sustava jedne književnosti, makar i samo regionalne, sjevernohrvatske: od njezine zavičajne, primordijalne osnove, nacionalne vrijednosti, nacionalne književnosti, preko međuknjiževne do ostvarenja europske, svjetske kvalitete.

Tablica najvažnijih problema, autora i interesa prof. dr. sc. Zvonimira Bartolića u dijakronijskom rasporedu:

Pisci, književnopovijesni i kulturni procesi (vertikalni kontinuitet "sjevernohrvatske književnosti")		Bartolićeve povijesne, književnopovijesne i kulturnohistorijske odrednice		
usmena narodna književnost	narodna književnost Međimorja	dopreporodno razdoblje i borba za priključenje Međimurja matici zemlji	osobitosti narodnoga, kajkavskog jezika rad Vinka Žganca i Ivana Novaka	borba za nacionalni identitet Međimorja, istraživanje podrijetla toga toponima
Trubar i hrvatska protestantska književnost, protestantska književnost gradišćanskih Hrvata	hrvatsko-slovenske književne i kulturne veze	Juraj Zrinski, protestantizam	prve tiskane knjige na narodnom jeziku: Pergošićev Decretum, 1574.	tiskara u Nedelišću
Boltžar Milovec, Ana Katarina Zrinski Frankopanska – Majka Katarina Juraj Habdelić, Juraj Mulih, Peter Berke Ivan Belostenec kao prozni pisac		barok – književno-povijesni i idejno-filozofijski kontekst književno djelo Jurja Habdelića – monografija, 1985.		Juraj Habdelić i njegovo doba Habdelićeva djela u svjetlu sadržajno-kompozicijskih i stilskih vrednota
hrvatski književni i neknjiževni tekstovi na tlu Međimorja do 1918. motivi usmene književnosti u kajkavskoj drami: Tituš Brezovački		protureformacija, prosvjetiteljstvo	Juraj Habdelić –Vid Došen	unutarhrvatske paralele
Tomaš Goričanec – Opsidenje i pobjo sisečki	Memoari podmaršala baruna Vinka Kneževića od sv. Jelene (izvorno, na njemačkom)	predromantizam	kajkavski spjev hrvatska ratna povijest	opjevana bitka kod Siska 1593. samostan sv. Jelene
kontekst: braća Mažuranići, Kumičić Štef Mlinarić Priločanec pučki pjesnik Stjepan Belovari Martin Meršiš – gradišćansko-hrvatski preporoditelji i pisci		romantizam, realizam	hrvatski preporoditelji i pučki pjesnici, književnost gradišćanskih Hrvata, hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata, književnost i kultura prekograničnih Hrvata u Mađarskoj	

<p>Miroslav Krleža – <i>Balade</i>, Krležina genealogija</p> <p>Kalman Mesarić, Đuro Vilović, Mihovil Pavlek Miškina</p>	<p>kontekst hrvatske književnosti: Nazor, August Cesarec, hrvatska socijalna, pučka i ruralna književnost</p>	<p>modernizam – moderna, avangarda, ekspresionizam i socijalna književnost</p>	<p>baladeskni lirsko-epski mozaik, jezik-sadržaj</p> <p>Terezija Goričanec, genealogija kao sociologija hrvatske književnosti</p>	<p>socijalni okviri međuratne književnosti, socijalne i nacionalne teme</p> <p>borba za nacionalno i socijalno oslobođen</p>
<p>Nikola Pavić, Ljubica Duić, Ivica Jembrih, Vladimir Korotaj, i dr. pučki pjesnici: Florijan Andrašec, Ruža Pokolić i dr.</p> <p>književnost za djecu: Grigor Vitez</p> <p>znanost i kritika: Vatroslav Jagić, Joža Skok, Stjepan Hranjec, Dragutin Feletar, Zvonko Kovač, i dr.</p>	<p>kontekst hrvatske književnosti: Vesna Parun i drugi suvremeni pisci, posebno sa sjevera: Milivoj Slaviček, Joža Horvat, Ernest Fišer, Božica Jelušić, Zvonko Kovač, i dr.</p> <p>problematiziranje hrvatskoga književnog jezika, odnosa književnosti i dijalekta</p>	<p>”druga moderna”</p> <p>suvremena književnost</p>	<p>analitičko i aktualno kritičko čitanje suvremene hrvatske književnosti, pjesništva i dječjega pjesništva</p> <p>uredništvo <i>Kajkavskog kalendara</i> i znanstvenih zbornika</p>	<p>u seriji knjiga <i>Sjevernohrvatske teme</i> Bartolić ustrajno objavljuje, s neskrivenim demokratskim namjerama, osim rasprava o starijim piscima - eseje, kritike i prikaze o pojedinim suvremenim piscima, književnim stručnjacima i kritičarima</p>
<p>Josip Koplek Vinko Kos</p> <p>Luka Purić – “međimursko pitanje”</p>		<p>postmoderna</p> <p>devedesete: zaboravljeni ili politički proskribirani pisci</p>	<p>časopis <i>Hrvatski sjever</i>, uredništvo i vođenje Matice hrvatske u Čakovcu</p>	<p>izravan politički angažman, sudjelovanje u brojnim domovinskim poslovima</p>

Literatura:

Zvonimir Bartolić, 1985: *Sjevernohrvatske teme* – knjiga 3, studije – Zrinski, Čakovec.

Bartolić, Zvonimir, 1991: *Kronika jednog kritika*, Matica hrvatska, Čakovec.

Brešić, Vinko, 2004: *Slavonska književnost i novi regionalizam*, Matica hrvatska, Osijek.

Napomena: Za članak i Tablicu ekstenzivno su korištene gotovo sve Bartolićeve knjige, kao i moji dosadašnji napisi o nekima od njih.

BARTOLIĆ'S CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF "SJEVERNOHRVATSKE
KNJIŽEVNOSTI" (NORTH CROATIAN LITERATURE)

By Zvonko Kovač, Zagreb

Summary

The paper is on Zvonimir Bartolić's various literary, historical and critical works with stress on the possible literary and cultural history of "north Croatian literature", in the manner that he himself would have envisioned and carried out. It is pointed out how the said history held a special position in Bartolić's research work, and even that its vertical continuity could be reconstructed from Kajkavian (Međimurean) oral folk literature and Croatian Protestantism, to baroque and the Enlightenment, to Croatian National Revival participants, rural and folk literature, contemporary literature and reviews, as well as "its" journal Hrvatski sjever (North Croatia). Also, it was evidenced that the wide range of open subject matters and temporarily concluded projects with their abundant results call for certain systematization of the already prepared material, as well as of further work on similar issues, writers and works.

Key words: literary and cultural history, vertical continuity, "sjevernohrvatska književnost" (North Croatia literature)